פרשת ראה

ספר דברים · עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: Pentateuch with Rashi's commentary by M. Rosenbaum and A.M. Silbermann, 1929-1934 (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק י״א

כ״ו רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה׃

ראה אנכי ... ברכה וקללה. הָאֲמוּרוֹת בְּהַר גְּרִזִים וּבְהַר עֵיבָל׃

כ״ז אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃

את הברכה. עַל מְנָת אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ׃

כ״ח וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ {ס}

מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו׳. הָא לְמַדְתָּ כָּל הָעוֹבֵד עַ״ז חֲרִי הוּא סָר מִכָּל הַדֶּרֶךְ שֶׁנִּצְטַוּוּ יִשְׂרָאֵל, מִכָּאן אָמְרוּ הַמּוֹדֶה בַּעַ״ז כְּכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ (ספרי)׃

כ״ט וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִים וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל׃

ונתתה את הברכה. כְּתַרְגּוּמוֹ ״יָת מְבָרְכַיָּא״ – אֶת הַמְבָרְכִים׃

על הר גרזים. כְּלַפֵּי הַר גְּרִזִים הוֹפְכִין פְּנֵיהֶם וּפָתְחוּ בִּבְרָכָה – בָּרוּךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וְגוֹ׳. כָּל הָאֲרוּרִים שֶׁבַּפָּרָשָׁה אָמְרוּ תְּחִלָּה בִּלְשׁוֹן בָּרוּךְ, וְאַחַר כָּךְ הָפְכוּ פְּנֵיהֶם כְּלַפֵּי הַר עֵיבָל וּפָתְחוּ בְּקִלָּלָה (סוטה ל״ג)׃

ל׳ הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה׃

הלא המה. נָתַן בָּהֶם סִימָן׃

אחרי. אַחַר הָעֲבָרַת הַיַּרְדֵּן הָרְבֵּה וְהָלְאָה לְמֶרְחוֹק; וְזֶהוּ לְשׁוֹן אַחֲרֵי, כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אַחֲרֵי מַפְלָג הוּא׃

דרך מבוא השמש. לְהַלָּן מִן הַיַּרְדֵּן לְצַד מַעֲרָב, וְטַעַם הַמִּקְרָא מוֹכִיחַ שֶׁהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים, שֶׁנִּנְקְדוּ בִּשְׁנֵי טְעָמִים, ״אַחֲרֵי״ נָקוּד בְּמַשְׁפֵּל, וְהוּא דָּגֵשׁ, וְאִם הָיָה ״אַחֲרֵי דֶּרֶךְ״ דִּבּוּר אֶחָד, הָיָה נָקוּד ״אַחֲרֵי״ בִּמְשָׁרֵת, בְּשׁוֹפָר הָפוּךְ, וְ״דֶּרֶךְ״ בְּפַשְׁטָא וְרָפֶה׃

מול הגלגל. רָחוֹק מִן הַגִּלְגָּל׃

אלוני מרה. שְׁכֶם הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י״ב) עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה (ספרי)׃

ל״א כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ׃

כי אתם עברים את הירדן וגו׳. נִסִּים שֶׁל יַרְדֵּן יִהְיוּ סִימָן בְּיֶדְכֶם שֶׁתִּבָּאוּ וְתִירְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ (עי׳ ספרי)׃

ל״ב וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃

פרק י״ב

א׳ אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה׃

ב׳ אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃

אבד תאבדון. אַבֵּד וְאַחַר כָּךְ תְּאַבְּדוּן, מִכָּאן לָעוֹקֵר עַ״ז שֶׁצָּרִיךְ לְשָׁרֵשׁ אַחֲרֶיהָ (עבודה זרה מ״ה)׃

את כל המקמות אשר עבדו שם וגו׳. וּמַה תְּאַבְּדוּן מֵהֶם? אֶת אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר עַל הֶהָרִים:

ג׳ **וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם֙ אֶת־מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם֙ תִּשְׂרְפוּן בָּאֵ֔שׁ וּפְסִילֵ֥י אֱלֹהֵיהֶ֖ם תְּגַדֵּעוּן֑ וְאִבַּדְתֶּ֤ם אֶת־שְׁמָם֙ מִן־הַמָּק֣וֹם הַה֔וּא׃**

מזבח. שֶׁל אֲבָנִים הַרְבֵּה:

מצבה. שֶׁל אֶבֶן אַחַת, וְהוּא בִּימוֹס שֶׁשָּׁנוּיָה בַּמִּשְׁנָה (עבודה זרה מ״ז): אֶבֶן שֶׁחָצָבָהּ מִתְּחִלָּתָהּ לְבִימוֹס:

אשרה. אִילָן הַנֶּעֱבָד:

ואבדתם את שמם. לְכַנּוֹת לָהֶם שֵׁם לִגְנַאי, בֵּית גַּלְיָא — קוֹרִין לָהּ בֵּית כַּרְיָא, עֵין כֹּל — עֵין קוֹץ (שם ל״ו):

ד׳ **לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָ֖ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃**

לא תעשון כן. לְהַקְטִיר לַשָּׁמַיִם בְּכָל מָקוֹם, כִּי אִם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר. דְּ״אַ — **ונתצתם את מזבחתם, ואבדתם את שמם, לא תעשון כן.** אַזְהָרָה לַמּוֹחֵק אֶת הַשֵּׁם וְלַנּוֹתֵץ אֶבֶן מִן הַמִּזְבֵּחַ אוֹ מִן הָעֲזָרָה (מכות כ״ב). אָמַר רַ׳ יִשְׁמָעֵאל וְכִי תַּעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ שֶׁיִּשְׂרָאֵל נוֹתְצִין אֶת הַמִּזְבְּחוֹת? אֶלָּא שֶׁלֹּא תַעֲשׂוּ כְּמַעֲשֵׂיהֶם וְיִגְרְמוּ עֲוֹנוֹתֵיכֶם לְמִקְדַּשׁ אֲבוֹתֵיכֶם שֶׁיִּתְחָרֵב (ספרי):

ה׳ **כִּ֣י אִם־אֶל־הַמָּקוֹם֮ אֲשֶׁר־יִבְחַר֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהֵיכֶ֜ם מִכֹּל֣־שִׁבְטֵיכֶ֗ם לָשׂ֨וּם אֶת־שְׁמ֤וֹ שָׁם֙ לְשִׁכְנ֣וֹ תִדְרְשׁ֔וּ וּבָאתָ֖ שָׁמָּֽה׃**

לשכנו תדרשו. זֶה מִשְׁכַּן שִׁילֹה:

ו׳ **וְהֵבֵאתֶ֣ם שָׁמָּ֔ה עֹלֹתֵיכֶ֖ם וְזִבְחֵיכֶ֑ם וְאֵת֙ מַעְשְׂרֹתֵיכֶ֔ם וְאֶת֙ תְּרוּמַ֣ת יֶדְכֶ֔ם וְנִדְרֵיכֶ֖ם וְנִדְבֹתֵיכֶ֑ם וּבְכֹרֹ֥ת בְּקַרְכֶ֖ם וְצֹאנְכֶֽם׃**

וזבחיכם. שְׁלָמִים שֶׁל חוֹבָה:

מעשרתיכם. מַעְשַׂר בְּהֵמָה וּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי, לֶאֱכֹל לִפְנִים מִן הַחוֹמָה:

תרומת ידכם. אֵלּוּ הַבִּכּוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (דברים כ״ו) וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ (עי׳ ספרי):

ובכרת בקרכם. לְתִתָּם לַכֹּהֵן וְיַקְרִיבֵם שָׁם:

ז׳ **וַאֲכַלְתֶּ֣ם שָׁ֔ם לִפְנֵ֖י יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֑ם וּשְׂמַחְתֶּ֗ם בְּכֹל֙ מִשְׁלַ֣ח יֶדְכֶ֔ם אַתֶּ֖ם וּבָתֵּיכֶ֑ם אֲשֶׁ֤ר בֵּרַכְךָ֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶֽיךָ׃**

אשר ברכך ה׳. לְפִי הַבְּרָכָה הָבֵא (ספרי):

ח׳ **לֹ֣א תַעֲשׂ֗וּן כְּכֹל֙ אֲשֶׁ֣ר אֲנַ֔חְנוּ עֹשִׂ֥ים פֹּ֖ה הַיּ֑וֹם אִ֖ישׁ כָּל־הַיָּשָׁ֥ר בְּעֵינָֽיו׃**

לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים וגו׳. מוּסָב לְמַעְלָה עַל **כי אתם עברים את הירדן וגו׳**, כְּשֶׁתַּעַבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן מִיָּד אַתֶּם מַתְּרִים לְהַקְרִיב בְּבָמָה כָּל י״ד שָׁנָה שֶׁל כִּבּוּשׁ וְחִלּוּק, וּבַבָּמָה לֹא תַקְרִיבוּ כָּל מַה שֶּׁאַתֶּם מַקְרִיבִים **פה היום** בַּמִּשְׁכָּן, שֶׁהוּא עִמָּכֶם וְנִמְשָׁח וְהוּא כָּשֵׁר לְהַקְרִיב בּוֹ חַטָּאוֹת וַאֲשָׁמוֹת נְדָרִים וּנְדָבוֹת, אֲבָל בְּבָמָה אֵין קָרֵב אֶלָּא הַנִּדָּר וְהַנִּדָּב, וְזֶהוּ **איש כל הישר בעיניו**, נְדָרִים וּנְדָבוֹת, שֶׁאַתֶּם מִתְנַדְּבִים עַ״י שֶׁיָּשָׁר בְּעֵינֵיכֶם לְהַבִּיאָם וְלֹא עַ״י חוֹבָה, אוֹתָם תַּקְרִיבוּ בַּבָּמָה (שם; זבחים קי״ז):

ט׳ **כִּ֣י לֹא־בָאתֶ֗ם עַד־עָתָה֙ אֶל־הַמְּנוּחָ֣ה וְאֶל־הַנַּחֲלָ֔ה אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֣ן לָֽךְ׃**

כי לא באתם. כָּל אוֹתָן י״ד שָׁנָה:

עד עתה. כְּמוֹ עֲדַיִן:

אל המנוחה. זוֹ שִׁילֹה:

נחלה. זוֹ יְרוּשָׁלַיִם (ספרי; זבחים קי״ט):

י׳ **וַעֲבַרְתֶּם֙ אֶת־הַיַּרְדֵּ֔ן וישַׁבְתֶּ֖ם בָּאָ֣רֶץ אֲשֶׁר־יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֗ם מַנְחִ֤יל אֶתְכֶם֙ וְהֵנִ֣יחַ לָכֶ֔ם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶ֖ם מִסָּבִ֑יב וישַׁבְתֶּ֖ם בָּטָֽח׃**

ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. שֶׁתְּחַלְּקוּהָ וִיהֵא כָּל אֶחָד מַכִּיר אֶת חֶלְקוֹ וְאֶת שִׁבְתּוֹ (נ״א – שִׁבְטוֹ):

והניח לכם. לְאַחַר כִּבּוּשׁ וְחִלּוּק וּמְנוּחָה מִן הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִנִּיחַ ה׳ לְנַסּוֹת בָּם אֶת יִשְׂרָאֵל – וְאֵין זוֹ אֶלָּא בִּימֵי דָוִד – אָז:

י״א וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תָּבִיאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וּתְרֻמַת יֶדְכֶם וְכֹל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָה׃

והיה המקום וגו׳. בְּנוּ לָכֶם בֵּית הַבְּחִירָה בִּירוּשָׁלַיִם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּדָוִד ״וַיְהִי כִּי יָשַׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וַה׳ הֵנִיחַ לוֹ מִסָּבִיב מִכָּל אוֹיְבָיו וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל נָתָן הַנָּבִיא רְאֵה אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים, וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה״ (שמואל ב ז׳)׃

שמה תביאו וגו׳. לְמַעְלָה אָמוּר לְעִנְיַן שִׁילֹה וְכָאן אָמוּר לְעִנְיַן יְרוּשָׁלַיִם, וּלְכָךְ חִלְּקָם הַכָּתוּב לִתֵּן הֶתֵּר בֵּין זוֹ לָזוֹ, מִשֶּׁחָרְבָה שִׁילֹה וּבָאוּ לְנֹב וְחָרְבָה נֹב וּבָאוּ לְגִבְעוֹן הָיוּ הַבָּמוֹת מֻתָּרוֹת עַד שֶׁבָּאוּ לִירוּשָׁלַיִם (זבחים קיט)׃

מבחר נדריכם. מִלְמֵּד שֶׁיָּבִיא מִן הַמֻּבְחָר (ספרי)׃

י״ב וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וַעַבְדֵיכֶם וְאַמְהֹתֵיכֶם וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם׃

י״ג הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃

השמר לך. לִתֵּן לֹא תַעֲשֶׂה עַל הַדָּבָר׃

בכל מקום אשר תראה. אֲשֶׁר יַעֲלֶה בְּלִבְּךָ, אֲבָל אַתָּה מַקְרִיב עַ״פ נָבִיא, כְּגוֹן אֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל (שם)׃

י״ד כִּי אִם־בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כָּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃

באחד שבטיך. בְּחֶלְקוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין, וּלְמַעְלָה הוּא אוֹמֵר ״מִכָּל שִׁבְטֵיכֶם״, הָא כֵּיצַד? כְּשֶׁקָּנָה דָּוִד אֶת הַגֹּרֶן מֵאַרַוְנָה הַיְבוּסִי גָּבָה הַזָּהָב מִכָּל הַשְּׁבָטִים, וּמִכָּל מָקוֹם הַגֹּרֶן בְּחֶלְקוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין הָיָה (שם)׃

ט״ו רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח | וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כִּבְרַכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃

רק בכל אות נפשך. בַּמֶּה הַכָּתוּב מְדַבֵּר? אִם בִּבְשַׂר תַּאֲוָה לְהַתִּירָהּ לָהֶם בְּלֹא הַקְרָבַת אֲמוּרִים הֲרֵי אָמוּר בְּמָקוֹם אַחֵר (פסוק כ׳) ״כִּי יַרְחִיב ה׳ אֶת גְּבוּלְךָ וְגוֹ׳ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר וְגוֹ׳״, בַּמֶּה זֶה מְדַבֵּר? בְּקֶדָשִׁים שֶׁנִּפְסַל בָּהֶם מוּם שֶׁיִּפָּדוּ וְיֵאָכְלוּ בְּכָל מָקוֹם, יָכוֹל יִפָּדוּ עַל מוּם עוֹבֵר? תַּ״ל ״רַק״ (ספרי)׃

תזבח ואכלת. אֵין לְךָ בָּהֶם הֶתֵּר גִּזָּה וְחָלָב אֶלָּא אֲכִילָה עַל יְדֵי זְבִיחָה (בכ׳ ו׳)׃

הטמא והטהר. לְפִי שֶׁבָּאוּ מִכְּלַל קָדָשִׁים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם ״וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל טָמֵא לֹא יֵאָכֵל״ (ויקרא ז׳), הַצְרֵךְ לְהַתִּיר בּוֹ שֶׁטָּמֵא וְטָהוֹר אוֹכְלִים בְּקֵעָרָה אַחַת׃

כצבי וכאיל. שֶׁאֵין קָרְבָּן בָּא מֵהֶם׃

כצבי וכאיל. לְפָטְרָן מִן הַזְּרוֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה (ספרי)׃

ט״ז רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃

רק הדם לא תאכלו. אַע״פ שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁאֵין לְךָ בּוֹ זְרִיקַת דָּם בַּמִּזְבֵּחַ, לֹא תֹאכְלֶנּוּ׃

תשפכנו כמים. לוֹמַר לְךָ שֶׁאֵין צָרִיךְ כִּסּוּי (ספרי ; חולין פ״ד). דָּ״א — הֲרֵי הוּא כַּמַּיִם לְהַכְשִׁיר אֶת הַזָּרָעִים (שם ל״ה)׃

י״ז לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכֹל־נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת יָדֶךָ׃

לא תוכל. בָּא הַכָּתוּב לִתֵּן לֹא תַעֲשֶׂה עַל הַדָּבָר׃

לא תוכל. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר יָכוֹל אַתָּה, אֲבָל אֵינְךָ רַשַּׁאי, כֵּיוֹצֵא בוֹ (יהושע ט״ו) ״וְאֶת הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם לֹא יָכְלוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְהוֹרִישָׁם״, יְכוֹלִים הָיוּ, אֶלָּא שֶׁאֵינָן רַשָּׁאִין לְפִי שֶׁכָּרַת לָהֶם אַבְרָהָם בְּרִית כְּשֶׁלָּקַח מֵהֶם מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה ; וְלֹא יְבוּסִים הָיוּ, אֶלָּא חִתִּיִּים הָיוּ, אֶלָּא עַל שֵׁם הָעִיר שֶׁשְּׁמָהּ יְבוּס, כָּךְ מְפֹרָשׁ בְּפִרְקֵי דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר (פ׳ ל״ו), וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר ״כִּי אִם הֲסִירְךָ הָעִוְרִים וְהַפִּסְחִים״ (שמואל ב ה׳) – צְלָמִים שֶׁכָּתְבוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַשִּׁבּוּעָה׃

ובכרת בקרך. אַזְהָרָה לַכֹּהֲנִים׃

ותרומת ידך. אֵלּוּ הַבִּכּוּרִים (ספרי ; מכות י״ד)׃

י״ח כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃

לפני ה׳. לִפְנִים מִן הַחוֹמָה׃

והלוי אשר בשעריך. אִם אֵין לָךְ לָתֵת לוֹ מֵחֶלְקוֹ, כְּגוֹן מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן, תֵּן לוֹ מַעֲשֵׂר עָנִי, אֵין לָךְ מַעֲשֵׂר עָנִי, הַזְמִינֵהוּ עַל שֻׁלְחָנֶיךָ (ספרי)׃

י״ט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־יָמֶיךָ עַל־אַדְמָתֶךָ׃ {ס}

השמר לך. לִתֵּן לֹא תַעֲשֶׂה עַל הַדָּבָר (ספרי)׃

על אדמתך. אֲבָל בַּגּוֹלָה אֵינְךָ מַזְהָר עָלָיו יוֹתֵר מֵעֲנֵיי יִשְׂרָאֵל (שם)׃

כ׳ כִּי־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר׃

כי ירחיב וגו׳. לְמִדָּה תּוֹרָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ שֶׁלֹּא יִתְאַוֶּה אָדָם לֶאֱכֹל בָּשָׂר אֶלָּא מִתּוֹךְ רַחֲבַת יָדַיִם וְעֹשֶׁר (חולין פ״ד)׃

כל אות נפשך וגו׳. אֲבָל בַּמִּדְבָּר נֶאֱסַר לָהֶם בְּשַׂר חֻלִּין אֶלָּא אִם כֵּן מַקְדִּישָׁהּ וּמַקְרִיבָהּ שְׁלָמִים (שם ט״ז)׃

כ״א כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתֶךָ וְאָכַלְתָּ
בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת נַפְשֶׁךָ׃

כי ירחק ממך המקום. וְלֹא תּוּכַל לָבֹא וְלַעֲשׂוֹת שְׁלָמִים בְּכָל יוֹם כְּמוֹ עַכְשָׁו שֶׁהַמִּשְׁכָּן הוֹלֵךְ עִמָּכֶם׃

וזבחת ... כאשר צויתך. לָמַדְנוּ שֶׁיֵּשׁ צִוּוּי בַּזְּבִיחָה הֵיאַךְ יִשְׁחֹט, וְהֵן הֲלָכוֹת שְׁחִיטָה שֶׁנֶּאֶמְרוּ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי (שם כ״ח)׃

כ״ב אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־הַצְּבִי וְאֶת־הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו יֹאכְלֶנּוּ׃

אך כאשר יאכל את הצבי וגו׳. אֵינְךָ מֻזְהָר לְאָכְלָן בְּטָהֳרָה, אִי מַה צְּבִי וְאַיָּל חֻלְּבָן מַתָּר אַף חֻלִּין חֻלְּבָן מַתָּר? תַּ״ל ״אַךְ״׃

כ״ג רַק חֲזַק לְבִלְתִּי־אָכֹל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר׃

רק חזק לבלתי אכל הדם. מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר חֲזַק אַתָּה לָמֵד שֶׁהָיוּ שְׁטוּפִים בַּדָּם לָאֲכָלוֹ, לְפִיכָךְ הֻצְרַךְ לוֹמַר חֲזַק דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה, ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן עַזַּאי אוֹמֵר לֹא בָא הַכָּתוּב אֶלָּא לְהַזְהִירְךָ וּלְלַמֶּדְךָ עַד כַּמָּה אַתָּה צָרִיךְ לְהִתְחַזֵּק בְּמִצְוֹות, אִם הַדָּם שֶׁהוּא קַל לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ שֶׁאֵין אָדָם מִתְאַוֶּה לוֹ, הֻצְרַךְ לְחַזֵּק בְּאַזְהָרָתוֹ, ק״ו לִשְׁאָר מִצְוֹות (עי׳ ספרי)׃

ולא תאכל הנפש עם הבשר. אַזְהָרָה לְאֵבֶר מִן הַחַי (חולין ק״ב)׃

כ״ד לֹא תֹאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃

לא תאכלנו. אַזְהָרָה לְדַם הַתַּמְצִית (כריתות ד׳)׃

כ״ה לֹא תֹאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃

לא תאכלנו. אַזְהָרָה לְדַם הָאֲבָרִים (שם)׃

למען ייטב לך וגו׳. צֵא וּלְמַד מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹות, אִם הַדָּם שֶׁנַּפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם קַצָּה מִמֶּנּוּ, הַפּוֹרֵשׁ מִמֶּנּוּ זוֹכֶה לוֹ וּלְבָנָיו אַחֲרָיו, קַל וָחֹמֶר לְגֶזֶל וַעֲרָיוֹת שֶׁנַּפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם מִתְאַוֶּה לָהֶם (מכות כ״ג)׃

כ״ו רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃

רק קדשיך. אַע״פִּ שֶׁאַתָּה מֻתָּר לִשְׁחֹט חֻלִּין, לֹא הִתַּרְתִּי לְךָ לִשְׁחֹט אֶת הַקָּדָשִׁים וּלְאָכְלָן בִּשְׁעָרֶיךָ בְּלֹא הַקְרָבָה, אֶלָּא הֲבִיאֵם לְבֵית הַבְּחִירָה׃

כ״ז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃

ועשית עלתיך. אִם עוֹלוֹת הֵן, תֵּן הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, וְאִם זִבְחֵי שְׁלָמִים הֵם, ״דַּם זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ״ עַל הַמִּזְבֵּחַ תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ ״וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל״.
וְעוֹד דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ, ״רַק קָדָשֶׁיךָ״ בָּא לְלַמֵּד עַל הַקָּדָשִׁים שֶׁבְּחוּצָה לָאָרֶץ, וּלְלַמֵּד עַל הַתְּמוּרוֹת וְעַל הַוְלָדוֹת קָדָשִׁים שֶׁיִּקָּרְבוּ (ספרי ; בכורות י״ד)׃

כ״ח שְׁמַ֤ר וְשָׁמַעְתָּ֙ אֵ֣ת כָּל־הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י מְצַוֶּ֑ךָּ לְמַ֣עַן ׀ יִיטַ֣ב לְךָ֗ וּלְבָנֶ֙יךָ֙ אַחֲרֶ֔יךָ עַד־עוֹלָ֑ם כִּ֤י תַעֲשֶׂה֙ הַטּ֣וֹב וְהַיָּשָׁ֔ר בְּעֵינֵ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ {ס}

שמר. זוֹ מִשְׁנָה שֶׁאַתָּה צָרִיךְ לְשָׁמְרָהּ בְּבִטְנְךָ שֶׁלֹּא תִּשְׁכַּח, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ב) ״כִּי נָעִים כִּי תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ״, וְאִם שָׁנִיתָ אֶפְשָׁר שֶׁתִּשְׁמַע וּתְקַיֵּם, הָא כָּל שֶׁאֵינוֹ בְּכָלַל מִשְׁנָה אֵינוֹ בְּכָלַל מַעֲשֶׂה (עי׳ ספרי):

את כל הדברים. שֶׁתְּהֵא חֲבִיבָה עָלֶיךָ מִצְוָה קַלָּה כְּמִצְוָה חֲמוּרָה (שם):

הטוב. בְּעֵינֵי הַשָּׁמַיִם:

והישר. בְּעֵינֵי אָדָם:

כ״ט כִּֽי־יַכְרִ֨ית יְהוָ֜ה אֱלֹהֶ֗יךָ אֶת־הַגּוֹיִם֙ אֲשֶׁ֣ר אַתָּ֣ה בָא־שָׁ֔מָּה לָרֶ֖שֶׁת אוֹתָ֑ם מִפָּנֶ֙יךָ֙ וְיָרַשְׁתָּ֣ אֹתָ֔ם וְיָשַׁבְתָּ֖ בְּאַרְצָֽם׃

ל׳ הִשָּׁמֶ֣ר לְךָ֗ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ֙ אַחֲרֵיהֶ֔ם אַחֲרֵ֥י הִשָּׁמְדָ֖ם מִפָּנֶ֑יךָ וּפֶן־תִּדְרֹ֤שׁ לֵאלֹהֵיהֶם֙ לֵאמֹ֔ר אֵיכָ֥ה יַעַבְד֛וּ הַגּוֹיִ֥ם הָאֵ֖לֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶ֑ם וְאֶֽעֱשֶׂה־כֵּ֖ן גַּם־אָֽנִי׃

פן תנקש. אֲנָקְלוֹס תִּרְגֵּם לְשׁוֹן מוֹקֵשׁ, וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁלֹּא חָשׁ לְדַקְדֵּק בַּלָּשׁוֹן, שֶׁלֹּא מָצִינוּ נו״ן בִּלְשׁוֹן יוֹקֵשׁ, וַאֲפִלּוּ לַיְסוֹד הַנּוֹפֵל מִמֶּנּוּ, אֲבָל בִּלְשׁוֹן טֵרוּף וְקִשְׁקוּשׁ מָצִינוּ נו״ן, ״וְאַרְכֻּבְתֵּהּ דָּא לְדָא נָקְשָׁן״ (דניאל ה׳); וְאַף זֶה אֲנִי אוֹמֵר ״פֶּן תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם״ – פֶּן תִּטָּרֵף אַחֲרֵיהֶם, לִהְיוֹת כְּרוּךְ אַחַר מַעֲשֵׂיהֶם; וְכֵן (תהילים ק״ט) ״יְנַקֵּשׁ נוֹשֶׁה לְכָל אֲשֶׁר לוֹ״ – מְקַלֵּל אֶת הָרָשָׁע לִהְיוֹת עָלָיו נוֹשִׁים רַבִּים וְיִהְיוּ מַחֲזִירִין וּמִתְנַקְּשִׁין אַחַר מָמוֹנוֹ:

אחרי השמדם מפניך. אַחַר שֶׁתִּרְאֶה שֶׁאַשְׁמִידֵם מִפָּנֶיךָ, יֵשׁ לְךָ לָתֵת לֵב מִפְּנֵי מָה נִשְׁמְדוּ אֵלּוּ, מִפְּנֵי מַעֲשִׂים מְקֻלְקָלִים שֶׁבִּידֵיהֶם, אַף אַתָּה לֹא תַעֲשֶׂה כֵּן שֶׁלֹּא יָבֹאוּ אֲחֵרִים וְיַשְׁמִידוּךָ (עי׳ ספרי):

איכה יעבדו. לְפִי שֶׁלֹּא עָנַשׁ עַל עֲבוֹדָה זָרָה אֶלָּא עַל זִבּוּחַ וְקִטּוּר וְנִסּוּךְ וְהִשְׁתַּחֲוָאָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמות כ״ב) ״בִּלְתִּי לַה׳ לְבַדּוֹ״ – דְּבָרִים הַנַּעֲשִׂים לַגָּבוֹהַּ, בָּא וְלִמֵּדְךָ כָּאן שֶׁאִם דַּרְכָּהּ שֶׁל עֲ״ז לְעָבְדָהּ בְּדָבָר אַחֵר, כְּגוֹן פּוֹעֵר לְפְעוֹר וְזוֹרֵק אֶבֶן לְמַרְקוּלִיס, זוֹ הִיא עֲבוֹדָתוֹ וְחַיָּב, אֲבָל זִבּוּחַ וְקִטּוּר וְנִסּוּךְ וְהִשְׁתַּחֲוָאָה – אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ חַיָּב (סנהדרין ס׳):

ל״א לֹא־תַעֲשֶׂה֙ כֵּ֣ן לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ כִּ֚י כָּל־תּוֹעֲבַ֣ת יְהוָ֔ה אֲשֶׁ֥ר שָׂנֵ֖א עָשׂ֣וּ לֵאלֹהֵיהֶ֑ם כִּ֣י גַם֩ אֶת־בְּנֵיהֶ֨ם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶ֜ם יִשְׂרְפ֧וּ בָאֵ֛שׁ לֵאלֹהֵיהֶֽם׃

כי גם את בניהם. ״גַּם״ – לְרַבּוֹת אֶת אֲבוֹתֵיהֶם וְאִמּוֹתֵיהֶם; אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא אֲנִי רָאִיתִי גּוֹי שֶׁקָּפָתוֹ לְאָבִיו לִפְנֵי כַלְבּוֹ וַאֲכָלוֹ (ספרי):

פרק י״ג

א׳ אֵ֣ת כָּל־הַדָּבָ֗ר אֲשֶׁ֨ר אָנֹכִ֤י מְצַוֶּה֙ אֶתְכֶ֔ם אֹת֥וֹ תִשְׁמְר֖וּ לַעֲשׂ֑וֹת לֹא־תֹסֵ֥ף עָלָ֖יו וְלֹ֥א תִגְרַ֥ע מִמֶּֽנּוּ׃ {פ}

את כל הדבר. קַלָּה כַּחֲמוּרָה (שם):

תשמרו לעשות. לִתֵּן לֹא תַעֲשֶׂה עַל עֲשֵׂה הָאֲמוּרִים בַּפָּרָשָׁה, שֶׁכָּל הִשָּׁמֶר לְשׁוֹן לֹא תַעֲשֶׂה הוּא, אֶלָּא שֶׁאֵין לוֹקִין עַל הִשָּׁמֶר שֶׁל עֲשֵׂה (מכות י״ג):

לא תסף עליו. חֲמִשָּׁה טְטָפוֹת, חֲמִשָּׁה מִינִין בַּלּוּלָב, אַרְבַּע בְּרָכוֹת לִבְרִכַּת כֹּהֲנִים (ספרי):

ב׳ כִּֽי־יָקוּם֩ בְּקִרְבְּךָ֨ נָבִ֜יא אוֹ֙ חוֹלֵ֣ם חֲלוֹם֔ וְנָתַ֥ן אֵלֶ֖יךָ א֣וֹת א֑וֹ מוֹפֵֽת׃

ונתן אליך אות. בַּשָּׁמַיִם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בְּגִדְעוֹן (שופטים ו׳) ״וְעָשִׂיתָ לִּי אוֹת״ וְאוֹמֵר ״יְהִי נָא חֹרֶב אֶל הַגִּזָּה״ וְגוֹ׳:

או מופת. בָּאָרֶץ, אַע״פ כֵּן לֹא תִשְׁמַע לוֹ, וְאִם תֹּאמַר מִפְּנֵי מָה נוֹתֵן לוֹ הַקָּבָ״ה מְמִשָּׁלָה לַעֲשׂוֹת אוֹת? **כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם** (ספרי; עי׳ סנהדרין צ׳):

ג׳ וּבָ֣א הָאוֹת֩ וְהַמּוֹפֵ֨ת אֲשֶׁר־דִּבֶּ֜ר אֵלֶ֗יךָ לֵאמֹר֙ נֵלְכָ֣ה אַחֲרֵ֣י אֱלֹהִ֔ים אֲחֵרִ֖ים אֲשֶׁ֣ר לֹא־יְדַעְתָּ֑ם וְנָעָבְדֵֽם׃

ד לֹא תִשְׁמַע אֶל־דִּבְרֵי֙ הַנָּבִיא הַהוּא֔ אוֹ אֶל־חוֹלֵ֖ם הַחֲלוֹם הַהֽוּא כִּ֣י מְנַסֶּ֗ה יְהוָ֤ה אֱלֹהֵיכֶם֙ אֶתְכֶ֔ם לָדַ֗עַת הֲיִשְׁכֶ֛ם אֹהֲבִ֥ים אֶת־יְהוָ֖ה אֱלֹהֵיכֶ֑ם בְּכָל־לְבַבְכֶ֖ם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶֽם׃

ה אַחֲרֵ֤י יְהוָה֙ אֱלֹהֵיכֶ֣ם תֵּלֵ֔כוּ וְאֹת֖וֹ תִּירָ֑אוּ וְאֶת־מִצְוֹתָ֥יו תִּשְׁמֹ֛רוּ וּבְקֹלֹ֥ו תִּשְׁמָ֖עוּ וְאֹת֣וֹ תַעֲבֹ֑דוּ וּבֹ֖ו תִּדְבָּקֽוּן׃

ואת מצותיו תשמרו. תּוֹרַת מֹשֶׁה׃

ובקלו תשמעו. בְּקוֹל הַנְּבִיאִים׃

ואתו תעבדו. בְּמִקְדָּשׁוֹ (ספרי)׃

ובו תדבקון. הִדַּבֵּק בִּדְרָכָיו – גְּמֹל חֲסָדִים, קְבֹר מֵתִים, בַּקֵּר חוֹלִים, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה הַקָּבָ"ה (סוטה י"ד)׃

ו וְהַנָּבִיא הַהוּא֙ אוֹ חוֹלֵ֣ם הַחֲלוֹם֮ הַהוּא֒ יוּמָ֗ת כִּֽי־דִבֶּ֤ר סָרָה֙ עַל־יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֔ם הַמּוֹצִ֥יא אֶתְכֶ֖ם | מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֑יִם וְהַפְדְּךָ֙ מִבֵּ֣ית עֲבָדִ֔ים לְהַדִּיחֲךָ֙ מִן־הַדֶּ֔רֶךְ אֲשֶׁ֥ר צִוְּךָ֖ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ לָלֶ֣כֶת בָּ֔הּ וּבִעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִקִּרְבֶּֽךָ׃ {ס}

סרה. דָּבָר הַמּוּסָר מִן הָעוֹלָם, שֶׁלֹּא הָיָה וְלֹא נִבְרָא וְלֹא צִוִּיתִיו לְדַבֵּר כֵּן, דישטו"רנורא בְּלַעַז׃

והפדך מבית עבדים. אֲפִלּוּ אֵין לוֹ עָלֶיךָ אֶלָּא שֶׁפְּדָאֲךָ —— דַּיּוֹ (ספרי)׃

ז כִּ֣י יְסִיתְךָ֣ אָחִ֗יךָ בֶּן־אִמֶּךָ֙ א֣וֹ בִנְךָ֔ א֥וֹ בִתְּךָ֖ א֑וֹ | אֵ֥שֶׁת חֵיקֶ֛ךָ א֥וֹ רֵעֲךָ֖ אֲשֶׁ֣ר כְּנַפְשְׁךָ֑ בַּסֵּ֥תֶר לֵאמֹ֖ר נֵלְכָ֣ה וְנַעַבְדָ֔ה אֱלֹהִ֖ים אֲחֵרִ֑ים אֲשֶׁ֤ר לֹֽא־יָדַ֙עְתָּ֙ אַתָּ֣ה וַאֲבֹתֶ֔יךָ׃

כי יסיתך. אֵין הַסָּתָה אֶלָּא גֵּרוּי, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"מ כ"ו) אִם ה' הֱסִיתְךָ בִּי, אנסיטר"א בְּלַעַז, שֶׁמַּשִּׂיאוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן׃

אחיך. מֵאָב׃

או **בן אמך.** מֵאֵם׃

חיקך. הַשּׁוֹכֶבֶת בְּחֵיקְךָ וּמְחֻבָּקָה בְּךָ, אפקיי"דא בְּלַעַז, וְכֵן (יחזקאל מ"ג), "וּמְחֵיק הָאָרֶץ" – מִיסּוֹד הַתָּקוּעַ בָּאָרֶץ׃

אשר כנפשך. זֶה אָבִיךָ, פֵּרֵשׁ לְךָ הַכָּתוּב אֶת הַחֲבִיבִין לְךָ, קַ"וָ לַאֲחֵרִים׃

בסתר. דִּבֵּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה, שֶׁאֵין דִּבְרֵי מֵסִית אֶלָּא בַּסֵּתֶר, וְכֵן שְׁלֹמֹה הוּא אוֹמֵר (משלי ז') "בְּנָשֶׁף בְּעֶרֶב יוֹם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וַאֲפֵלָה"׃

אשר לא ידעת אתה ואבתיך. דָּבָר זֶה גְּנַאי גָּדוֹל הוּא לְךָ – שֶׁאַף הָאֻמּוֹת אֵין מַנִּיחִין מַה שֶּׁמָּסְרוּ לָהֶם אֲבוֹתֵיהֶם, וְזֶה אוֹמֵר לְךָ עָזוֹב מַה שֶּׁמָּסְרוּ לְךָ אֲבוֹתֶיךָ (ספרי)׃

ח מֵאֱלֹהֵ֣י הָעַמִּ֗ים אֲשֶׁ֤ר סְבִיבֹתֵיכֶם֙ הַקְּרֹבִ֣ים אֵלֶ֔יךָ אוֹ֙ הָרְחֹקִ֣ים מִמְּךָ֔ מִקְצֵ֥ה הָאָ֖רֶץ וְעַד־קְצֵ֥ה הָאָֽרֶץ׃

הקרבים אליך או הרחקים. לָמָּה פֵּרֵט קְרוֹבִים וּרְחוֹקִים? אֶלָּא כָּךְ אָמַר הַכָּתוּב: מִטִּבָּן שֶׁל קְרוֹבִים אַתָּה לָמֵד טִיבָּן שֶׁל רְחוֹקִים, כְּשֵׁם שֶׁאֵין מַמָּשׁ בַּקְּרוֹבִים, כָּךְ אֵין מַמָּשׁ בָּרְחוֹקִים (סנהדרין ס"א)׃

מקצה הארץ. זוֹ חַמָּה וּלְבָנָה וּכְבָא הַשָּׁמַיִם שֶׁהֵן מְהַלְּכִין מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ (ספרי)׃

ט לֹא־תֹאבֶ֥ה לֹ֖ו וְלֹ֣א תִשְׁמַ֑ע אַל־יָ֤חוֹס עֵינְךָ֙ עָלָ֔יו וְלֹא־תַחְמֹ֥ל וְלֹא־תְכַסֶּ֖ה עָלָֽיו׃

לא תאבה לו. לֹא תְהֵא תָּאֵב לוֹ, לֹא תֶאֱהָבֶנּוּ, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י"ט) וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ – אֶת זֶה לֹא תֶאֱהַב׃

ולא תשמע אליו. בְּהִתְחַנְּנוֹ עַל נַפְשׁוֹ לְמָחֹל לוֹ, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ"ג) עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ – לָזֶה לֹא תַעֲזֹב׃

ולא תחוס עינך עליו. לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י"ט) לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ – עַל זֶה לֹא תָחֹס׃

ולא תחמל. לֹא תַחְפֹּץ בִּזְכוּתוֹ׃

ולא תכסה עליו. אִם אַתָּה יוֹדֵעַ לוֹ חוֹבָה אֵינְךָ רַשַּׁאי לִשְׁתֹּק (ספרי)׃

י כִּ֣י הָרֹ֤ג תַּהַרְגֶּנּוּ֙ יָדְךָ֣ תִּהְיֶה־בּ֔וֹ בָּרִאשֹׁנָ֖ה לַהֲמִיתֹ֑ו וְיַ֥ד כָּל־הָעָ֖ם בָּאַחֲרֹנָֽה׃

כי הרג תהרגנו. אִם יָצָא מִבֵּי"ד זַכַּאי הַחֲזִירֵהוּ לְחוֹבָה, יָצָא מִבֵּית דִּין חַיָּב אַל תַּחֲזִירֵהוּ לִזְכוּת (שם)׃

ידך תהיה בו בראשונה. מִצְוָה בְּיַד הַנֶּפֶשׁ לַהֲמִיתוֹ. לֹא מֵת בְּיָדוֹ, יָמוּת בְּיַד אֲחֵרִים, שֶׁנֶּאֱמַר **ויד כל העם וגו'** (עי' ספרי):

י״א וּסְקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ֙ מֵעַל֙ יְהוָ֔ה אֱלֹהֶ֖יךָ הַמּוֹצִיאֲךָ֥ מֵאֶ֖רֶץ מִצְרַ֑יִם מִבֵּ֖ית עֲבָדִֽים׃

י״ב וְכָל־יִשְׂרָאֵ֖ל יִשְׁמְע֣וּ וְיִרָ֑אוּן וְלֹא־יוֹסִ֣פוּ לַעֲשׂ֗וֹת כַּדָּבָ֥ר הָרָ֛ע הַזֶּ֖ה בְּקִרְבֶּֽךָ׃ {ס}

י״ג כִּֽי־תִשְׁמַ֣ע בְּאַחַ֤ת עָרֶ֙יךָ֙ אֲשֶׁ֣ר יְהוָ֔ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֣ן לְךָ֑ לָשֶׁ֥בֶת שָׁ֖ם לֵאמֹֽר׃

לשבת שם. פְּרָט לִירוּשָׁלַיִם שֶׁלֹּא נִתְּנָה לְדִירָה (שם):

כי תשמע, לאמר. אוֹמְרִים כֵּן יָצְאוּ וְגוֹ' —

י״ד יָצְא֣וּ אֲנָשִׁ֣ים בְּנֵי־בְלִיַּ֣עַל ׀ מִקִּרְבֶּ֗ךָ וַיַּדִּ֙יחוּ֙ אֶת־יֹשְׁבֵ֣י עִירָ֔ם לֵאמֹ֕ר נֵלְכָ֥ה וְנַעַבְדָ֖ה אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֑ים אֲשֶׁ֥ר לֹא־יְדַעְתֶּֽם׃

אנשים. וְלֹא נָשִׁים:

בני בליעל. בְּלִי עֹל, שֶׁפָּרְקוּ עֲלֵיהֶן שֶׁל מָקוֹם (שם):

ישבי עירם. וְלֹא יוֹשְׁבֵי עִיר אַחֶרֶת, מִכָּאן אָמְרוּ אֵין נַעֲשֵׂית עִיר הַנִּדַּחַת עַד שֶׁיַּדִּיחוּהָ אֲנָשִׁים וְעַד שֶׁיִּהְיוּ מַדִּיחֶיהָ מִתּוֹכָהּ (סנהדרין קי״א):

ט״ו וְדָרַשְׁתָּ֣ וְחָקַרְתָּ֔ וְשָׁאַלְתָּ֖ הֵיטֵ֑ב וְהִנֵּ֣ה אֱמֶ֗ת נָכ֛וֹן הַדָּבָ֥ר נֶעֱשְׂתָ֖ה הַתּוֹעֵבָ֥ה הַזֹּ֖את בְּקִרְבֶּֽךָ׃

ודרשת וחקרת ושאלת היטב. מִכָּאן לָמְדוּ שָׁבַע חֲקִירוֹת מֵרִבּוּי הַמִּקְרָא, כָּאן יֵשׁ ג׳ — דְּרִישָׁה וַחֲקִירָה וְהֵיטֵב, וְשָׁאַלְתָּ אֵינוֹ מִן הַמִּנְיָן, וּמִמֶּנּוּ לָמְדוּ בְּדִיקוֹת — וּבְמָקוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר (דברים י״ט) ״וְדָרְשׁוּ הַשּׁוֹפְטִים הֵיטֵב״, וְעוֹד בְּמָקוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר (שם י״ז) ״וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב״, לָמְדוּ ׳הֵיטֵב׳ ׳הֵיטֵב׳ לִגְזֵרָה שָׁוָה, לִתֵּן הָאָמוּר שֶׁל זֶה בָּזֶה (סנהדרין מ׳):

ט״ז הַכֵּ֣ה תַכֶּ֗ה אֶת־יֹשְׁבֵ֤י הָעִיר֙ הַהִ֔וא לְפִי־חָ֖רֶב הַחֲרֵ֣ם אֹתָ֑הּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּ֥הּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּ֖הּ לְפִי־חָֽרֶב׃

הכה תכה. אִם אֵינְךָ יָכוֹל לַהֲמִיתָם בַּמִּיתָה הַכְּתוּבָה בָּהֶם, הֲמִיתֵם בְּאַחֶרֶת (ספרי ; בבא מציעא ל״א):

י״ז וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָ֣הּ תִּקְבֹּץ֮ אֶל־תּוֹךְ֣ רְחֹבָהּ֒ וְשָׂרַפְתָּ֨ בָאֵ֜שׁ אֶת־הָעִ֣יר וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָ֗הּ כָּלִיל֙ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ וְהָיְתָ֥ה תֵ֖ל עוֹלָ֑ם לֹ֥א תִבָּנֶ֖ה עֽוֹד׃

לה' אלהיך. לִשְׁמוֹ וּבִשְׁבִילוֹ:

י״ח וְלֹא־יִדְבַּ֥ק בְּיָדְךָ֖ מְאוּמָ֑ה מִן־הַחֵ֙רֶם֙ לְמַ֣עַן יָשׁ֔וּב יְהוָ֕ה מֵחֲר֖וֹן אַפּ֑וֹ וְנָתַ֤ן לְךָ֙ רַחֲמִ֔ים וְרִחַמְךָ֖ וְהִרְבֶּ֑ךָ כַּאֲשֶׁ֥ר נִשְׁבַּ֖ע לַאֲבֹתֶֽיךָ׃

למען ישוב ה' מחרון אפו. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁעֲ״זָ בָּעוֹלָם חָרוֹן אַף בָּעוֹלָם (ספרי):

י״ט כִּ֣י תִשְׁמַ֗ע בְּקוֹל֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ לִשְׁמֹ֛ר אֶת־כָּל־מִצְוֹתָ֥יו אֲשֶׁר־אָנֹכִ֖י מְצַוְּךָ֣ הַיּ֑וֹם לַעֲשׂ֗וֹת הַיָּשָׁ֛ר בְּעֵינֵ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ {ס}

פרק י״ד

א׳ בָּנִ֥ים אַתֶּ֖ם לַיהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֑ם לֹ֤א תִתְגֹּדְדוּ֙ וְלֹא־תָשִׂ֣ימוּ קָרְחָ֔ה בֵּ֖ין עֵינֵיכֶ֑ם לָמֵֽת׃

לא תתגדדו. לֹא תִתְנוּ גְּדֵידָה וְשֶׂרֶט בִּבְשַׂרְכֶם עַל מֵת כְּדֶרֶךְ שֶׁהָאֱמוֹרִיִּים עוֹשִׂין, לְפִי שֶׁאַתֶּם בָּנָיו שֶׁל מָקוֹם וְאַתֶּם רְאוּיִין לִהְיוֹת נָאִים וְלֹא גְּדוּדִים וּמְקֻרָּחִים:

בין עיניכם. אֵצֶל הַפַּדַּחַת, וּבְמָקוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר (ויקרא כ״א) לֹא יְקָרֵחָה בְּרֹאשָׁם — לַעֲשׂוֹת כָּל הָרֹאשׁ כְּבֵין הָעֵינַיִם (ספרי):

ב׳ כִּ֣י עַ֤ם קָדוֹשׁ־אַתָּה֙ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ וּבְךָ֞ בָּחַ֣ר יְהוָ֗ה לִהְי֥וֹת לוֹ֙ לְעַ֣ם סְגֻלָּ֔ה מִכֹּל֙ הָעַמִּ֔ים אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃ {ס}

כי עם קדוש אתה. קְדֻשַּׁת עַצְמְךָ מֵאֲבוֹתֶיךָ, וְעוֹד **ובך בחר ה'**:

ג׳ לֹ֥א תֹאכַ֖ל כָּל־תּוֹעֵבָֽה׃

כל תועבה. כָּל שֶׁתַּעֲבָתִי לְךָ, כְּגוֹן צָרָם אֹזֶן בְּכוֹר כְּדֵי לְשָׁחֲטוֹ בַּמְּדִינָה הֲרֵי דָּבָר שֶׁתַּעֲבָתִי לְךָ, כָּל מוּם לֹא יִהְיֶה בּוֹ, בָּא וְלִמֵּד כָּאן שֶׁלֹּא יִשְׁחַט וְיֹאכַל עַל אוֹתוֹ הַמּוּם. בִּשֵּׁל בָּשָׂר בְּחָלָב הֲרֵי דָּבָר שֶׁתַּעֲבָתִי לְךָ, וְהִזְהִיר כָּאן עַל אֲכִילָתוֹ (חולין קי״ד):

ד זֹאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה כְשָׂבִים וְשֵׂה עִזִּים:

זאת הבהמה, איל וצבי ויחמור. לָמַדְנוּ שֶׁהַחַיָּה בִּכְלַל בְּהֵמָה, וְלָמַדְנוּ שֶׁהַבְּהֵמָה וְחַיָּה טְמֵאָה מְרֻבָּה מִן הַטְּהוֹרָה, שֶׁבְּכָל מָקוֹם פּוֹרֵט אֶת הַמֻּעָט (ספרי; חולין י״ג):

ה אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וְאַקּוֹ וְדִישֹׁן וּתְאוֹ וָזֶמֶר:

ואקו. מְתֻרְגָּם יַעֲלָא (איוב ל״ט) ״יַעֲלֵי סָלַע״, הוּא אשטנב״וק:

ותאו. ״תּוֹרְבָּלָא״, תּוֹר הַיַּעַר, ״בָּלָא״ — יַעַר בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי:

ו וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע שְׁתֵּי פְרָסוֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ:

מפרסת. סְדוּקָה, כְּתַרְגּוּמוֹ:

פרסה. פלאנט״א:

ושסעת. חֲלוּקָה בִּשְׁתֵּי צִפָּרְנַיִם, שֶׁיֵּשׁ סְדוּקָה וְאֵינָהּ חֲלוּקָה בַּצִּפָּרְנַיִם, וְהִיא טְמֵאָה:

בבהמה. מַשְׁמַע מַה שֶּׁנִּמְצָא בַּבְּהֵמָה אֶכֹל, מִכָּאן אָמְרוּ שֶׁהַשְּׁלִיל נִתָּר בִּשְׁחִיטַת אִמּוֹ (חולין ס״ט):

ז אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה הַשְּׁסוּעָה אֶת־הַגָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הֵמָּה וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם:

השסועה. בְּרַיָּה הִיא שֶׁיֵּשׁ לָהּ שְׁנֵי גַּבִּין וּשְׁתֵּי שִׁדְרָאוֹת (שם ס׳); אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ לָמָּה נִשְׁנוּ? בַּבְּהֵמוֹת מִפְּנֵי הַשְּׁסוּעָה וּבָעוֹפוֹת מִפְּנֵי הָרָאָה, שֶׁלֹּא נֶאֱמְרוּ בְּת״כּ (שם ס״ג):

ח וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְלֹא גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבִנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ: {ס}

ובנבלתם לא תגעו. רַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ — בְּרֶגֶל, שֶׁאָדָם חַיָּב לְטַהֵר אֶת עַצְמוֹ בָּרֶגֶל, יָכוֹל יִהְיוּ מַזְהָרִים בְּכָל הַשָּׁנָה, תַּ״ל ״אֱמֹר אֶל הַכֹּהֲנִים וְגוֹ׳״, וּמַה טֻמְאַת הַמֵּת חֲמוּרָה, הַכֹּהֲנִים מַזְהָרִים וְאֵין יִשְׂרָאֵל מַזְהָרִים, טֻמְאַת נְבֵלָה קַלָּה, לֹא כָּל שֶׁכֵּן:

ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תֹּאכֵלוּ:

י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם: {ס}

יא כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ:

כל צפור טהרה תאכלו. לְהַתִּיר מְשֻׁלַּחַת שֶׁבַּמִּצְרַע (ספרי; קידושין נ״ז):

יב וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה:

וזה אשר לא תאכלו מהם. לֶאֱסֹר אֶת הַשְּׁחוּטָה (שם):

יג וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ:

הראה והאיה. הִיא רָאָה הִיא אַיָּה הִיא דַּיָּה, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָהּ רָאָה? שֶׁרוֹאָה בְּיוֹתֵר, וְלָמָּה הִזְהִיר בְּכָל שְׁמוֹתֶיהָ? שֶׁלֹּא לִתֵּן פִּתְחוֹן פֶּה לְבַעַל דִּין לַחֲלֹק — שֶׁלֹּא יְהֵא הָאוֹסְרָהּ קוֹרֵא אוֹתָהּ רָאָה, וְהַבָּא לְהַתִּיר אוֹמֵר זוֹ דַּיָּה שְׁמָהּ אוֹ אַיָּה שְׁמָהּ, וְזוֹ לֹא אָסַר הַכָּתוּב. וּבָעוֹפוֹת פֵּרֵט לְךָ הַטְּמֵאִים לְלַמֵּד שֶׁהָעוֹפוֹת הַטְּהוֹרִים מְרֻבִּים עַל הַטְּמֵאִים, לְפִיכָךְ פֵּרֵט אֶת הַמֻּעָט (חולין ס״ג):

יד וְאֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ:

ט״ו וְאֵת֙ בֵּ֣ת הַיַּעְנָ֔ה וְאֶת־הַתִּחְמָ֖ס וְאֶת־הַשָּׁשָׁ֑חַ וְאֶת־הַנֵּ֖ץ לְמִינֵֽהוּ׃

ט״ז אֶת־הַכּ֥וֹס וְאֶת־הַיִּנְשׁ֖וּף וְהַתִּנְשָֽׁמֶת׃

> **התנשמת.** קלב״א שורי״ץ׃

י״ז וְהַקָּאָ֥ת וְאֶת־הָרָחָ֖מָה וְאֶת־הַשָּׁלָֽךְ׃

> **שלך.** הַשּׁוֹלֶה דָּגִים מִן הַיָּם (שם)׃

י״ח וְהַחֲסִידָ֥ה וְהָאֲנָפָ֖ה לְמִינָ֑הּ וְהַדּוּכִיפַ֖ת וְהָעֲטַלֵּֽף׃

> **דוכיפת.** הוּא תַּרְנְגוֹל הַבָּר, וּבְלַעַז הרו״פא, וְכַרְבָּלְתּוֹ כְּפוּלָה (גיט׳ ס״ח)׃

י״ט וְכֹל֙ שֶׁ֣רֶץ הָע֔וֹף טָמֵ֥א הוּא֙ לָכֶ֔ם לֹ֥א יֵאָכֵֽלוּ׃

> **שרץ העוף.** הֵם הַנִּמּוּכִים, הָרוֹחֲשִׁים עַל הָאָרֶץ. וְבוּבִין וּצְרָעִים וַחֲגָבִים טְמֵאִים קְרוּיִים שֶׁרֶץ׃

כ׳ כֹּ֖ל עוֹף֙ טָה֔וֹר תֹּאכֵֽלוּ׃

> **כל עוף טהור תאכלו.** וְלֹא אֶת הַטָּמֵא, בָּא לִתֵּן עֲשֵׂה עַל לֹא תַּעֲשֶׂה; וְכֵן בַּבְּהֵמָה ״אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ״, וְלֹא בְּהֵמָה טְמֵאָה, וְלָאו הַבָּא מִכְּלַל עֲשֵׂה עֲשֵׂה, לַעֲבֹר עֲלֵיהֶם בַּעֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה׃

כ״א לֹ֣א תֹאכְל֗וּ כָּל־נְּבֵלָה֙ לַגֵּ֣ר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶ֔יךָ תִּתְּנֶ֥נָּה וַאֲכָלָ֖ה אוֹ֙ מָכֹ֣ר לְנָכְרִ֑י כִּ֤י עַם֙ קָד֣וֹשׁ אַתָּ֔ה לַיהוָ֖ה אֱלֹהֶ֑יךָ לֹא־תְבַשֵּׁ֥ל גְּדִ֖י בַּחֲלֵ֥ב אִמּֽוֹ׃ {פ}

> **לגר אשר בשעריך.** גֵּר תּוֹשָׁב שֶׁקִּבֵּל עָלָיו שֶׁלֹּא לַעֲבֹד ע״ז וְאוֹכֵל נְבֵלוֹת (ספרי)׃
>
> **כי עם קדוש אתה לה׳.** קַדֵּשׁ אֶת עַצְמְךָ בַּמֻּתָּר לָךְ – דְּבָרִים הַמֻּתָּרִים וַאֲחֵרִים נוֹהֲגִים בָּהֶם אִסּוּר, אַל תַּתִּירֵם בְּפָנֶיהֶם (שם)׃
>
> **לא תבשל גדי.** שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים, פֹּרֶט לְחַיָּה וּלְעוֹפוֹת וְלִבְהֵמָה טְמֵאָה (חולין קי״ג)׃

כ״ב עַשֵּׂ֥ר תְּעַשֵּׂ֖ר אֵ֚ת כָּל־תְּבוּאַ֣ת זַרְעֶ֔ךָ הַיֹּצֵ֥א הַשָּׂדֶ֖ה שָׁנָ֥ה שָׁנָֽה׃

> **לא תבשל גדי ... עשר תעשר.** מָה עִנְיַן זֶה אֵצֶל זֶה? אָמַר לָהֶם הַקָּבָ״ה לְיִשְׂרָאֵל: אַל תִּגְּרְמוּ לִי לְבַשֵּׁל גְּדָיִים שֶׁל תְּבוּאָה עַד שֶׁיֵּהֵן בִּמְעֵי אִמּוֹתֵיהֶן, שֶׁאִם אֵין אַתֶּם מְעַשְּׂרִים מַעֲשְׂרוֹת כָּרָאוּי כְּשֶׁהוּא סָמוּךְ לְהִתְבַּשֵּׁל אֲנִי מוֹצִיא רוּחַ קָדִים וְהִיא מְשַׁדַּפְתָּן, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב י״ט) ״וּשְׁדֵפָה לִפְנֵי קָמָה״, וְכֵן לְעִנְיַן בְּכוֹרִים (פסיק׳ ר׳; תנחומא)׃
>
> **שנה שנה.** מִכָּאן שֶׁאֵין מְעַשְּׂרִין מִן הֶחָדָשׁ עַל הַיָּשָׁן (ספרי)׃

כ״ג וְאָכַלְתָּ֞ לִפְנֵ֣י | יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ בַּמָּקוֹם֙ אֲשֶׁר־יִבְחַ֣ר לְשַׁכֵּ֥ן שְׁמ֛וֹ שָׁ֖ם מַעְשַׂ֣ר דְּגָנְךָ֑ תִּירֹשְׁךָ֥ וְיִצְהָרֶ֖ךָ וּבְכֹרֹ֥ת בְּקָרְךָ֖ וְצֹאנֶ֑ךָ לְמַ֣עַן תִּלְמַ֗ד לְיִרְאָ֛ה אֶת־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ כָּל־הַיָּמִֽים׃

> **ואכלת וגו׳.** זֶה מַעֲשֵׂר שֵׁנִי. שֶׁכְּבָר לִמְּדָנוּ לִתֵּן מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן לַלְוִיִּם, שֶׁנֶּאֱמַר ״כִּי תַקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳״ (במדבר י״ח) וְנָתַן לָהֶם רְשׁוּת לֶאֱכֹלוֹ בְּכָל מָקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּכָל מָקוֹם״ (שם י״ח), עַל כָּרְחָךְ זֶה מַעֲשֵׂר אַחֵר הוּא׃

כ״ד וְכִֽי־יִרְבְּךָ֣ הַדָּ֔רֶךְ כִּ֣י לֹ֣א תוּכַ֔ל שְׂאֵתוֹ֙ כִּֽי־יִרְחַ֣ק מִמְּךָ֔ הַמָּקוֹם֙ אֲשֶׁ֣ר יִבְחַ֣ר יְהוָ֔ה אֱלֹהֶ֖יךָ לָשׂ֣וּם שְׁמ֑וֹ שָׁ֕ם כִּ֥י יְבָרֶכְךָ֖ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃

> **כי יברכך.** שֶׁתְּהֵא הַתְּבוּאָה מְרֻבָּה לָשֵׂאת׃

כ״ה וְנָתַתָּ֣ה בַכֶּ֔סֶף וְצַרְתָּ֥ הַכֶּ֖סֶף בְּיָדֶ֑ךָ וְהָלַכְתָּ֙ אֶל־הַמָּק֔וֹם אֲשֶׁ֥ר יִבְחַ֛ר יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ בּֽוֹ׃

כ״ו וְנָתַתָּ֣ה הַכֶּ֔סֶף בְּכֹ֖ל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּ֣ה נַפְשְׁךָ֑ בַּבָּקָ֣ר וּבַצֹּ֗אן וּבַיַּ֙יִן֙ וּבַשֵּׁכָ֔ר וּבְכֹ֖ל אֲשֶׁ֣ר תִּשְׁאָלְךָ֣ נַפְשֶׁ֑ךָ וְאָכַלְתָּ֨ שָּׁ֜ם לִפְנֵ֣י יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ וְשָׂמַחְתָּ֛ אַתָּ֥ה וּבֵיתֶֽךָ׃

בכל אשר תאוה נפשך – כְּלָל:

בבקר ובצאן וביין ובשכר – פְּרָט:

ובכל אשר תשאלך נפשך – חָזַר וְכָלַל, מַה הַפְּרָט מִפֹּרָשׁ וְלַד וַלְדוֹת הָאָרֶץ וְרָאוּי לְמַאֲכַל אָדָם וְכוּ׳ (עירובין כ״ז):

כ״ז וְהַלְוֵי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ׃ {ס}

והלוי, לא תעזבנו. מִלְּתֵן לוֹ מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן:

כי אין לו חלק ונחלה עמך. יָצְאוּ לֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה וְהֶפְקֵר, שֶׁאַף הוּא יֵשׁ לוֹ חֵלֶק עִמְּךָ בָּהֶן כָּמוֹךָ, וְאֵינָן חַיָּבִין בְּמַעֲשֵׂר:

כ״ח מִקְצֵה | שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא֙ אֶת־כָּל־מַעְשַׂר֙ תְּבוּאָתְךָ֙ בַּשָּׁנָה הַהִ֣וא וְהִנַּחְתָּ֔ בִּשְׁעָרֶיךָ׃

מקצה שלש שנים. בָּא וְלַמֵּד שֶׁאִם הִשְׁהָה מַעֲשְׂרוֹתָיו שֶׁל שָׁנָה רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה לִשְׁמִטָּה, שֶׁיְּבַעֲרֵם מִן הַבַּיִת בַּשְּׁלִישִׁית:

כ״ט וּבָ֣א הַלֵּוִ֗י כִּ֣י אֵין־לוֹ֮ חֵ֣לֶק וְנַחֲלָה֒ עִמָּךְ֙ וְהַגֵּ֣ר וְהַיָּת֔וֹם וְהָאַלְמָנָ֖ה אֲשֶׁ֣ר בִּשְׁעָרֶ֑יךָ וְאָכְל֖וּ וְשָׂבֵ֑עוּ לְמַ֙עַן֙ יְבָרֶכְךָ֣ יְהוָ֔ה אֱלֹהֶ֖יךָ בְּכֹ֣ל מַעֲשֵׂ֑ה יָדְךָ֖ אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֶֽׂה׃ {ס}

ובא הלוי. וְיִטֹּל מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן:

והגר והיתום. וְיִטְּלוּ מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, שֶׁהוּא שֶׁל עָנִי שֶׁל שָׁנָה זוֹ, וְלֹא תֹּאכְלֶנּוּ אַתָּה בִּירוּשָׁלַיִם כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּזְקַקְתָּ לָאֱכֹל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁל שְׁתֵּי שָׁנִים:

ואכלו ושבעו. תֵּן לָהֶם כְּדֵי שָׂבְעָן, מִכָּאן אָמְרוּ אֵין פּוֹחֲתִין לָעָנִי בַּגֹּרֶן וְכוּ׳ (ספרי קי). וְאַתָּה הוֹלֵךְ לִירוּשָׁלַיִם בַּמַּעֲשֵׂר שֶׁל שָׁנָה רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה שֶׁהִשְׁהִיתָ, וּמִתְוַדֶּה "בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת" כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּכִי תְכַלֶּה לַעֲשֵׂר (דברים כ״ו):

פרק ט״ו

א׳ מִקֵּץ֙ שֶׁ֣בַע שָׁנִ֔ים תַּעֲשֶׂ֖ה שְׁמִטָּֽה׃

מקץ שבע שנים. יָכוֹל שֶׁבַע שָׁנִים לְכָל מִלְוָה וּמִלְוָה, תַּ״ל "קָרְבָה שְׁנַת הַשֶּׁבַע", וְאִם אַתָּה אוֹמֵר שֶׁבַע שָׁנִים לְכָל מִלְוָה וּמִלְוָה, לְהַלְוָאוֹת כָּל אֶחָד וְאֶחָד, הֵיאַךְ הֵיא קְרֵבָה? הָא לָמַדְתָּ שֶׁבַע שָׁנִים לְמִנְיַן הַשְּׁמִטָּה (ספרי):

ב׳ וְזֶ֣ה ׀ דְּבַ֣ר הַשְּׁמִטָּה֮ שָׁמ֣וֹט כָּל־בַּעַל֒ מַשֵּׁ֤ה יָדוֹ֙ אֲשֶׁ֣ר יַשֶּׁ֔ה בְּרֵעֵ֖הוּ לֹא־יִגֹּ֣שׂ אֶת־רֵעֵ֑הוּ וְאֶת־אָחִ֕יו כִּֽי־קָרָ֥א שְׁמִטָּ֖ה לַיהוָֽה׃

שמוט כל בעל משה ידו. שָׁמוּט אֶת יָדוֹ שֶׁל כָּל בַּעַל מַשֶּׁה:

ג׳ אֶת־הַנָּכְרִ֖י תִּגֹּ֑שׂ וַאֲשֶׁ֨ר יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ אֶת־אָחִ֖יךָ תַּשְׁמֵ֥ט יָדֶֽךָ׃

את הנכרי תגש. זוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה (שם):

ד׳ אֶ֗פֶס כִּ֚י לֹא יִהְיֶה־בְּךָ֣ אֶבְי֔וֹן כִּֽי־בָרֵ֥ךְ יְבָרֶכְךָ֖ יְהוָ֑ה בָּאָ֣רֶץ אֲשֶׁר־יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ נֹתֵ֣ן לְךָ֔ נַחֲלָ֥ה לְרִשְׁתָּֽהּ׃

אפס כי לא יהיה בך אביון. וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר "כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן"? אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁאַתֶּם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם אֶבְיוֹנִים בַּאֲחֵרִים וְלֹא בָכֶם, וּכְשֶׁאֵין אַתֶּם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם אֶבְיוֹנִים בָּכֶם:

אביון. דַּל מֵעָנִי, וּלְשׁוֹן אֶבְיוֹן שֶׁהוּא תָּאֵב לְכָל דָּבָר (עי׳ ויקרא רבה ל״ד):

ה׳ רַ֗ק אִם־שָׁמ֤וֹעַ תִּשְׁמַע֙ בְּקוֹל֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ לִשְׁמֹ֛ר לַעֲשׂ֥וֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָ֥ה הַזֹּ֖את אֲשֶׁ֣ר אָנֹכִ֑י מְצַוְּךָ֖ הַיּֽוֹם׃

רק אם שמוע תשמע. אִז **לא יהיה בך אביון**:

שמוע תשמע. שָׁמַע קִמְעָא מַשְׁמִיעִין אוֹתוֹ הַרְבֵּה (ספרי):

ו׳ כִּֽי־יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ בֵּרַ֣כְךָ֔ כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבֶּר־לָ֖ךְ וְהַעֲבַטְתָּ֣ גּוֹיִ֣ם רַבִּ֑ים וְאַתָּ֥ה לֹ֣א תַעֲבֹ֔ט וּמָשַׁלְתָּ֥ בְּגוֹיִ֖ם רַבִּ֑ים וּבְךָ֖ לֹ֥א יִמְשֹֽׁלוּ׃ {ס}

כאשר דבר לך. וְהֵיכָן דִּבֵּר? (דברים כ״ח) בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר (ספרי):

והעבטת. כָּל לְשׁוֹן הַלְוָאָה כְּשֶׁנּוֹפֵל עַל הַמַּלְוֶה נוֹפֵל בִּלְשׁוֹן מַפְעִיל, כְּגוֹן וְהִלְוִיתָ, וְהַעֲבַטְתָּ. וְאִם הָיָה אוֹמֵר וְעָבַטְתָּ הָיָה נוֹפֵל עַל הַלּוֶה, כְּמוֹ וְלָוִיתָ:

והעבטת גוים. יָכוֹל שֶׁתְּהֵא לוֶה מִזֶּה וּמַלְוֶה לָזֶה, תַּ״ל ״וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט״:

ומשלת בגוים רבים. יָכוֹל גּוֹיִם אֲחֵרִים מוֹשְׁלִים עָלֶיךָ, תַּ״ל ״וּבָךְ לֹא יִמְשֹׁלוּ״ (שם):

ז כִּֽי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תְאַמֵּץ אֶת־לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן:

כי יהיה בך אביון. הַתָּאֵב תֹּאֵב קוֹדֶם:

מאחד אחיך. אָחִיךָ מֵאָבִיךָ קוֹדֵם לְאָחִיךָ מֵאִמְּךָ:

שעריך. עֲנֵיֵי עִירְךָ קוֹדְמִים לַעֲנֵיֵי עִיר אַחֶרֶת:

לא תאמץ. יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁמְּצַטְעֵר אִם יִתֵּן אִם לֹא יִתֵּן, לְכָךְ נֶאֱמַר ״לֹא תְאַמֵּץ״. יֵשׁ לְךָ שֶׁפּוֹשֵׁט אֶת יָדוֹ וְקוֹפְצָהּ, לְכָךְ נֶאֱמַר ״לֹא תִקְפֹּץ״ (שם):

מאחיך האביון. אִם לֹא תִתֵּן לוֹ, סוֹפְךָ לִהְיוֹת אָחִיו שֶׁל אֶבְיוֹן (שם):

ח כִּֽי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ:

פתח תפתח. אַפְלוּ כַּמָּה פְּעָמִים (שם):

כי פתח תפתח. חֲרֵי כִּי מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֶלָּא:

והעבט תעביטנו. אִם לֹא רָצָה בְּמַתָּנָה תֵּן לוֹ בְּהַלְוָאָה (עי׳ שם; כתובות ס״ז):

די מחסרו. וְאִי אַתָּה מְצֻוֶּה לְהַעֲשִׁירוֹ:

אשר יחסר לו. אַפְלוּ סוּס לִרְכֹּב עָלָיו וְעֶבֶד לָרוּץ לְפָנָיו (שם):

לו. זוֹ אִשָּׁה וְכֵן הוּא אוֹמֵר (בראשית ב׳) אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ (ספרי):

ט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא:

וקרא עליך. יָכוֹל מִצָּוָה, תַּ״ל וְלֹא יִקְרָא:

והיה בך חטא. מִכָּל מָקוֹם, אַפְלוּ לֹא יִקְרָא. אִם כֵּן לָמָּה נֶאֱמַר ״וְקָרָא עָלֶיךָ״? מְמַהֵר אֲנִי לְפָרַע עַל יְדֵי הַקּוֹרֵא יוֹתֵר מִמִּי שֶׁאֵינוֹ קוֹרֵא (שם):

י נָתוֹן תִּתֵּן־לוֹ וְלֹא־יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל | הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ:

נתון תתן לו. אַפְלוּ מֵאָה פְּעָמִים:

לו. בֵּינוֹ וּבֵינְךָ:

כי בגלל הדבר. אַפְלוּ אָמַרְתָּ לִתֵּן, אַתָּה נוֹטֵל שְׂכַר הָאֲמִירָה עִם שְׂכַר הַמַּעֲשֶׂה (שם):

י״א כִּֽי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ: {ס}

על כן. מִפְּנֵי כֵן:

לאמר. עֵצָה לְטוֹבָתְךָ אֲנִי מַשִּׂיאֲךָ:

לאחיך לעניך. לְאֵיזֶה אָח? לָעָנִי:

לעניך. בְּיו״ד אֶחָד — לְשׁוֹן עָנִי אֶחָד הוּא, אֲבָל עֲנֶיֶיךָ בִּשְׁנֵי יוּדִי״ן — שְׁנֵי עֲנִיִּים:

י״ב כִּֽי־יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ:

כי ימכר לך. עַל יְדֵי אֲחֵרִים, בִּמְכָרוּהוּ בֵּית דִּין בִּגְנֵבָתוֹ הַכָּתוּב מְדַבֵּר; וַחֲרֵי כְבָר נֶאֱמַר ״כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי״ וּבִמְכָרוּהוּ בֵּית דִּין הַכָּתוּב מְדַבֵּר? אֶלָּא מִפְּנֵי שְׁנֵי דְבָרִים שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ כָּאן, אֶחָד שֶׁכָּתוּב **או העבריה** אַף הִיא תֵּצֵא בְּשֵׁשׁ. וְלֹא שֶׁמְּכָרוּהָ בֵּית דִּין, שֶׁאֵין הָאִשָּׁה נִמְכֶּרֶת בִּגְנֵבָתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר ״בִּגְנֵבָתוֹ״ וְלֹא ״בִּגְנֵבָתָהּ״ – אֶלָּא בְּקִטְנָה שֶׁמְּכָרָהּ אָבִיהָ, וְלַמֵּד כָּאן שֶׁאִם יָצְאוּ שֵׁשׁ שָׁנִים קֹדֶם שֶׁתָּבִיא סִימָנִין תֵּצֵא, וְעוֹד חִדֵּשׁ כָּאן **העניק תעניק**:

י״ג וְכִי־תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם׃

י״ד הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ׃

העניק תעניק. לְשׁוֹן עֲדֵי בַּגְּבֹהַּ וּבְמַרְאִית הָעַיִן, דָּבָר שֶׁיִּהֵא נִכָּר שֶׁנָּטִיבוֹתָ לוֹ; וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים לְשׁוֹן הַטְעָנָה עַל צַוָּארוֹ׃

מצאנך ומגרנך ומיקבך. יָכוֹל אֵין לִי אֶלָּא אֵלּוּ בִּלְבַד, תַּ״ל **אשר ברכך** — מִכָּל מַה שֶּׁבֵּרַכְךָ בּוֹרְאֲךָ. וְלָמָּה נֶאֶמְרוּ אֵלּוּ? מָה אֵלּוּ מְיֻחָדִים שֶׁהֵם בִּכְלַל בְּרָכָה אַף כָּל שֶׁהוּא בִּכְלַל בְּרָכָה, יָצְאוּ פְּרָדוֹת; וְלָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת קִדּוּשִׁין (דף י״ז) בְּגְזֵרָה שָׁוָה כַּמָּה נוֹתֵן לוֹ מִכָּל מִין וָמִין׃

ט״ו וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם׃

וזכרת כי עבד היית. וְהֶעֱנַקְתִּי וְשָׁנִיתִי לְךָ מִבְּזַת מִצְרַיִם וּבְזַת הַיָּם, אַף אַתָּה הַעֲנֵק וּשְׁנֵה לוֹ (ספרי)׃

ט״ז וְהָיָה כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ כִּי אֲהַבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ׃

י״ז וְלָקַחְתָּ אֶת־הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה־כֵּן׃

עבד עולם. יָכוֹל כְּמַשְׁמָעוֹ, תַּ״ל ״וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ״ (ויקרא כ״ה), הָא לָמַדְתָּ שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא עוֹלָמוֹ שֶׁל יוֹבֵל (מכילתא שמות כ״א)׃

ואף לאמתך תעשה כן. הַעֲנֵק לָהּ; יָכוֹל אַף לִרְצִיעָה הִשְׁוָה הַכָּתוּב אוֹתָהּ, תַּ״ל (שמות כ״א) ״וְאִם אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד״ — עֶבֶד נִרְצָע וְאֵין אָמָה נִרְצַעַת (ספרי)׃

י״ח לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ {פ}

כי משנה שכר שכיר. מִכָּאן אָמְרוּ עֶבֶד עִבְרִי עוֹבֵד בֵּין בַּיּוֹם וּבֵין בַּלַּיְלָה, וְזֶהוּ כִּפְלַיִם שֶׁבַּעֲבוֹדַת שְׂכִירֵי יוֹם. וּמַהוּ עֲבוֹדָתוֹ בַּלַּיְלָה? רַבּוֹ מוֹסֵר לוֹ שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית וְהַוְּלָדוֹת לָאָדוֹן (ספרי)׃

י״ט כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ׃

כל הבכור, תקדיש. וּבְמָקוֹם אַחֵר (ויקרא כ״ז) הוּא אוֹמֵר ״לֹא יַקְדִּישׁ אִישׁ אֹתוֹ״, הָא כֵיצַד? אֵינוֹ מַקְדִּישׁוֹ לְקָרְבָּן אַחֵר; וְכָאן לְמַד שֶׁמְּצָוָה לוֹמַר הֲרֵי אַתָּה קָדוֹשׁ לִבְכוֹרָה. דָּ״אַ — אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר ״תַּקְדִּישׁ״, שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר ״לֹא יַקְדִּישׁ״, וְאִי אֶפְשָׁר לוֹמַר ״לֹא יַקְדִּישׁ״, שֶׁהֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר ״תַּקְדִּישׁ״, הָא כֵיצַד? מַקְדִּישׁוֹ אַתָּה הֶקְדֵּשׁ עִלּוּי וְנוֹתֵן לַהֶקְדֵּשׁ כְּפִי טוֹבַת הֲנָאָה שֶׁבּוֹ (ערכין כ״ט)׃

לא תעבד בבכור שורך ולא תגז וגו׳. אַף הַחִלּוּף לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָסוּר, אֶלָּא שֶׁדִּבֵּר הַכָּתוּב בַּהווֶה (בכורות כ״ה)׃

כ׳ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ שָׁנָה בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃

לפני ה׳ אלהיך תאכלנו. לַכֹּהֵן הוּא אוֹמֵר, שֶׁכְּבָר מָצִינוּ שֶׁהוּא מְמַתְּנוֹת כְּהֻנָּה אֶחָד תָּם וְאֶחָד בַּעַל מוּם, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י״ח) וּבְשָׂרָם יִהְיֶה לָךְ וְגוֹ׳ (בכ׳ כ״ח)׃

שנה בשנה. מִכָּאן שֶׁאֵין מַשְׁהִין אוֹתוֹ יוֹתֵר עַל שְׁנָתוֹ; יָכוֹל יְהֵא פָּסוּל מִשֶּׁעָבְרָה שְׁנָתוֹ, כְּבָר הֻקַּשׁ לְמַעֲשֵׂר, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י״ד) וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ה׳ אֱלֹהֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ, מַה מַּעֲשֵׂר שֶׁנֵּי אֵינוֹ נִפְסָל מִשָּׁנָה לַחֲבֶרְתָּהּ אַף בְּכוֹר אֵינוֹ נִפְסָל, אֶלָּא שֶׁמְּצָוָה תּוֹךְ שְׁנָתוֹ (בכ׳ כ״ז)׃

שנה בשנה. אִם שְׁחָטוֹ בְּסוֹף שְׁנָתוֹ אוֹכְלוֹ אוֹתוֹ הַיּוֹם וְיוֹם אֶחָד מִשָּׁנָה אַחֶרֶת, לְמֵד שֶׁנֶּאֱכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד (שם)׃

כ״א וְכִי־יִהְיֶה בּוֹ מוּם פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כָּל מוּם רָע לֹא תִזְבָּחֶנּוּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

מום. כְּלָל׃

פסח או עור. פֶּרֶט׃

כל מום רע. חָזַר וְכָלַל — מַה הַפֶּרֶט מְפֹרָשׁ מוּם הַגָּלוּי וְאֵינוֹ חוֹזֵר, אַף כָּל מוּם שֶׁבַּגָּלוּי וְאֵינוֹ חוֹזֵר (שם ל״ז)׃

כ״ב בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃

כ״ג רַ֚ק אֶת־דָּמ֣וֹ לֹ֣א תֹאכֵ֔ל עַל־הָאָ֖רֶץ תִּשְׁפְּכֶ֥נּוּ כַמָּֽיִם׃ {פ}

רק את דמו לא תאכל. שֶׁלֹּא תֹּאמַר הוֹאִיל וְכֻלּוֹ הֶתֵּר הַבָּא מִכְּלַל אִסּוּר הוּא, שֶׁהֲרֵי קָדוֹשׁ וְנִשְׁחָט בַּחוּץ בְּלֹא פִּדְיוֹן וְנֶאֱכָל, יָכוֹל יְהֵא אַף הַדָּם מֻתָּר, תַּלְמוּד לוֹמַר **רק את דמו לא תאכל**׃

פרק ט״ז

א׳ שָׁמוֹר֙ אֶת־חֹ֣דֶשׁ הָאָבִ֔יב וְעָשִׂ֥יתָ פֶּ֖סַח לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ כִּ֣י בְחֹ֧דֶשׁ הָאָבִ֛יב הוֹצִ֥יאֲךָ֖ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ מִמִּצְרַ֖יִם לָ֥יְלָה׃

שמור את חדש האביב. מִקְּדֶם בּוֹאוֹ שְׁמֹר שֶׁיְּהֵא רָאוּי לְאָבִיב – לְהַקְרִיב בּוֹ אֶת מִנְחַת הָעֹמֶר, וְאִם לָאו עַבֵּר אֶת הַשָּׁנָה (עי׳ סנהדרין י״א)׃

ממצרים לילה. וַהֲלֹא בַּיּוֹם יָצְאוּ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ל״ג) מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳? אֶלָּא לְפִי שֶׁבַּלַּיְלָה נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה רְשׁוּת לָצֵאת, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י״ב) וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וְגוֹ׳ (בראשית ט׳)׃

ב׳ וְזָבַחְתָּ֥ פֶּ֛סַח לַיהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ צֹ֑אן וּבָקָ֕ר בַּמָּק֗וֹם אֲשֶׁר־יִבְחַ֤ר יְהוָה֙ לְשַׁכֵּ֣ן שְׁמ֔וֹ שָֽׁם׃

וזבחת פסח לה׳ אלהיך צאן. שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י״ב) מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃

ובקר. תִּזְבַּח לַחֲגִיגָה, שֶׁאִם נִמְנוּ עַל הַפֶּסַח חֲבוּרָה מְרֻבָּה, מְבִיאִים עִמּוֹ חֲגִיגָה כְּדֵי שֶׁיְּהֵא נֶאֱכָל עַל הַשֹּׂבַע (פסחים ס״ט); וְעוֹד לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ דְּבָרִים הַרְבֵּה מִפָּסוּק זֶה׃

ג׳ לֹא־תֹאכַ֥ל עָלָ֖יו חָמֵ֑ץ שִׁבְעַ֤ת יָמִים֙ תֹּאכַ֣ל עָלָ֔יו מַצּ֖וֹת לֶ֣חֶם עֹ֑נִי כִּ֣י בְחִפָּז֗וֹן יָצָ֙אתָ֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לְמַ֗עַן תִּזְכֹּ֞ר אֶת־י֣וֹם צֵאתְךָ֗ מֵאֶ֛רֶץ מִצְרַ֖יִם כֹּ֥ל יְמֵ֖י חַיֶּֽיךָ׃

לחם עני. לֶחֶם שֶׁמְּזַכִּיר אֶת הֶעָנִי שֶׁנִּתְעַנּוּ בְּמִצְרַיִם (ספרי)׃

כי בחפזון יצאת. וְלֹא הִסְפִּיק בָּצֵק לְהֶחְמִיץ וְזֶה יִהְיֶה לְךָ לְזִכָּרוֹן; וְחִפָּזוֹן לֹא שֶׁלְּךָ הָיָה אֶלָּא שֶׁל מִצְרַיִם, שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר ״וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל הָעָם וְגוֹ׳״ (ספרי)׃

למען תזכר. עַל יְדֵי אֲכִילַת הַפֶּסַח וְהַמַּצָּה **את יום צאתך**׃

ד׳ וְלֹא־יֵרָאֶ֨ה לְךָ֜ שְׂאֹ֗ר בְּכָל־גְּבֻלְךָ֙ שִׁבְעַ֣ת יָמִ֔ים וְלֹא־יָלִ֥ין מִן־הַבָּשָׂ֖ר אֲשֶׁ֣ר תִּזְבַּ֣ח בָּעֶ֧רֶב בַּיּ֛וֹם הָרִאשׁ֖וֹן לַבֹּֽקֶר׃

ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. אַזְהָרָה לַמּוֹתִיר בְּפֶסַח דּוֹרוֹת, לְפִי שֶׁלֹּא נֶאֱמַר אֶלָּא בְּפֶסַח מִצְרַיִם; וְיוֹם רִאשׁוֹן הָאָמוּר כָּאן הוּא י״ד בְּנִיסָן, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר ״אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאוֹר מִבָּתֵּיכֶם״ (שמות י״ב); וּלְפִי שֶׁנִּסְתַּלֵּק הַכָּתוּב מֵעִנְיָנוֹ שֶׁל פֶּסַח וְהִתְחִיל לְדַבֵּר בְּחַקּוֹת שִׁבְעַת יָמִים, כְּגוֹן שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת, וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלֶךָ, הֵצֵרֶךָ לְפָרֵשׁ בְּאֵיזוֹ זְבִיחָה הוּא מַזְהִיר, שֶׁאִם כָּתַב וְלֹא יָלִין מִן הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב לַבֹּקֶר הָיִיתִי אוֹמֵר שְׁלָמִים הַנִּשְׁחָטִים כָּל שִׁבְעָה כֵּלָּן בְּבֹל תּוֹתִירוּ וְאֵינָן נֶאֱכָלִין אֶלָּא לְיוֹם וָלַיְלָה, לְכָךְ כָּתַב **בערב ביום הראשון.** דָּבָר אַחֵר בַּחֲגִיגַת י״ד הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְלִמֵּד עָלֶיהָ שֶׁנֶּאֱכֶלֶת לִשְׁנֵי יָמִים, וְהָרִאשׁוֹן הָאָמוּר כָּאן בְּיוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְכֵן מַשְׁמָעוּת הַמִּקְרָא – בְּשַׂר חֲגִיגָה אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב לֹא יָלִין בְּי״ט הָרִאשׁוֹן עַד בָּקְרוֹ שֶׁל שֵׁנִי, אֲבָל נֶאֱכֶלֶת הִיא בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר, וְכָךְ הִיא שְׁנוּיָה בְּמַסֶּכֶת פְּסָחִים (דף ע״א)׃

ה׳ לֹ֣א תוּכַ֗ל לִזְבֹּ֛חַ אֶת־הַפֶּ֖סַח בְּאַחַ֣ד שְׁעָרֶ֑יךָ אֲשֶׁ֣ר יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃

ו׳ כִּ֠י אִם־אֶל־הַמָּק֨וֹם אֲשֶׁר־יִבְחַ֜ר יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ לְשַׁכֵּ֥ן שְׁמ֛וֹ שָׁ֖ם תִּזְבַּ֣ח אֶת־הַפֶּ֑סַח בָּעֶ֕רֶב כְּב֥וֹא הַשֶּׁ֖מֶשׁ מוֹעֵ֣ד צֵאתְךָ֔ מִמִּצְרָֽיִם׃

בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. חֲרֵי שְׁלֹשָׁה זְמַנִּים חֲלוּקִים, בָּעֶרֶב מֵשֵׁשׁ שָׁעוֹת וּלְמַעְלָה זְבָחֵהוּ, וּכְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ תֹּאכְלֵהוּ, וּמוֹעֵד צֵאתְךָ אַתָּה שׁוֹרְפֵהוּ, כְּלוֹמַר נַעֲשֶׂה נוֹתָר וְיֵצֵא לְבֵית הַשְּׂרֵפָה (ספרי; ברכות ט׳)׃

ז׳ וּבִשַּׁלְתָּ֖ וְאָכַלְתָּ֣ בַּמָּק֗וֹם אֲשֶׁ֤ר יִבְחַר֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ בּ֑וֹ וּפָנִ֣יתָ בַבֹּ֗קֶר וְהָלַכְתָּ֛ לְאָהָלֶ֖יךָ׃

ובשלת. זֶהוּ צְלִי אֵשׁ, שֶׁאַף הוּא קָרוּי בִּשּׁוּל׃

ופנית בבקר. לְבָקְרוֹ שֶׁל שֵׁנִי, מְלַמֵּד שֶׁטָּעוּן לִינָה לַיְלָה שֶׁל מוֹצָאֵי י״ט (ספרי; פסחים צ״ה; חגיגה י״ז)׃

ח שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה׃ {ס}

ששת ימים תאכל מצות. וּבְמָקוֹם אַחֵר (שמות י״ב) הוּא אוֹמֵר ״שִׁבְעַת יָמִים״? שִׁבְעָה מִן הַיָּשָׁן וְשִׁשָּׁה מִן הֶחָדָשׁ (ספרי ; מנחות ס״ו) ; דָּ״אַ — לְמַד עַל אֲכִילַת מַצָּה בַּשְּׁבִיעִי שֶׁאֵינָהּ חוֹבָה, וּמִכָּאן אַתָּה לָמֵד לְשִׁשָּׁת יָמִים, שֶׁהֲרֵי שְׁבִיעִי בִּכְלָל הָיָה וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד שֶׁאֵין אֲכִילַת מַצָּה בּוֹ חוֹבָה אֶלָּא רְשׁוּת, וְלֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא, אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא, מַה שְּׁבִיעִי רְשׁוּת אַף כֻּלָּם רְשׁוּת, חוּץ מִלֵּילָה הָרִאשׁוֹן שֶׁהַכָּתוּב קְבָעוֹ חוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י״ב) ״בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת״ (מכילתא ; פסחים ק״כ)׃

עצרת לה׳ אלהיך. עֲצֹר עַצְמְךָ מִן הַמְּלָאכָה ; דָּ״אַ — כְּנוּפְיָא שֶׁל מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה, לְשׁוֹן ״נַעֲצָרָה נָּא אוֹתָךְ״ (שופטים י״ג)׃

ט שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃

מהחל חרמש בקמה. מִשֶּׁנְּקְצַר הָעֹמֶר שֶׁהוּא רֵאשִׁית הַקָּצִיר (עי׳ ספרי ; מנחות ע״א)׃

י וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

מסת נדבת ידך. דֵּי נִדְבַת יָדְךָ, הַכֹּל לְפִי הַבְּרָכָה הַבָּא שַׁלְמֵי שִׂמְחָה וְקָדֵשׁ קָרוּאִים לֶאֱכֹל׃

יא וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃

לוי גר יתום ואלמנה. אַרְבָּעָה שֶׁלְּךָ כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה שֶׁלְּךָ – **בנך ובתך ועבדך ואמתך**, אִם אַתָּה מְשַׂמֵּחַ אֶת שֶׁלִּי אֲנִי מְשַׂמֵּחַ אֶת שֶׁלְּךָ׃

יב וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃ {פ}

וזכרת כי עבד היית וגו׳. עַל מְנָת כֵּן פְּדִיתִיךָ, שֶׁתִּשְׁמֹר וְתַעֲשֶׂה אֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃

יג חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ׃

באספך. בִּזְמַן הָאָסִיף שֶׁאַתָּה מַכְנִיס לַבַּיִת פֵּרוֹת הַקַּיִץ ; דָּ״אַ — **באספך מגרנך ומיקבך**, לְמֵד שֶׁמְּסַכְּכִין אֶת הַסֻּכָּה בִּפְסֹלֶת גֹּרֶן וְיֶקֶב (ראש השנה י״ג ; סוכה י״ב)׃

יד וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃

טו שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ׃

והיית אך שמח. לְפִי פְּשׁוּטוֹ אֵין זֶה לְשׁוֹן צִוּוּי אֶלָּא לְשׁוֹן הַבְטָחָה, וּלְפִי תַּלְמוּדוֹ לָמְדוּ מִכָּאן לְרַבּוֹת לֵילֵי יוֹם טוֹב הָאַחֲרוֹן לְשִׂמְחָה (שם מ״ח)׃

טז שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים | בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃

ולא יראה את פני ה׳ ריקם. אֶלָּא הָבֵא עוֹלוֹת רְאִיָּה וְשַׁלְמֵי חֲגִיגָה׃

יז אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לָךְ׃ {ס}

איש כמתנת ידו. מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אוֹכְלִין הַרְבֵּה וּנְכָסִים מְרֻבִּין יָבִיא עוֹלוֹת מְרֻבּוֹת וּשְׁלָמִים מְרֻבִּים (ספרי ; חגיגה ח׳)׃